

„JEDNA SI JEDINA MOJA DOMOVINA?“

Žíla, O. (2015) Etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945–2013

Maroš Melichárek

V roku 2014 vydala Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze publikáciu s názvom „*JEDNA SI JEDINA MOJA DOMOVINA?*“ *Etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945–2013* z pera mladého českého historika a balkanistu PhDr. Ondřeja Žílu, Ph.D. (* 1981), absolventa histórie na FF UK a geografie na PŘF UK, ktorý v roku 2014 obhájil dizertačnú prácu s rovnakým názvom. Ondřej Žíla z Katedry jihoslovanských a balkanistických studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, venuje svoju pozornosť problematike Bosny a Hercegoviny v 20. storočí, súčasným dejinám krajín bývalej Juhoslávie, politickej geografii balkánskeho polostrova, historickej geografii juhovýchodnej a východnej Európy, politickým a ústavným systémom krajín juhovýchodnej Európy resp. regionálnej a humánnej geografii juhovýchodnej Európy. Už do istej miery kontroverzný názov i téma samotná upúta záujemcu o realie Balkánu a sľubuje pútavé, i keď miestami komplikovanejšie čítanie. Ako uvádza samotný autor, jeho zámerom bolo porovnať etno-demografické štruktúry socialistickej BaH (1971–1991) so stavom po skončení krvavého juhoslovanského konfliktu v deväťdesiatych rokoch 20. storočia (1995), čo je problém do značnej miery komplikovaný a autor bol nútený podušať sa i na terénny výskum (2009–2013). Publikácia takéhoto typu si jednoznačne vyžaduje interdisciplinárny rozmer, čo samotná práca potvrdila (metódy historických vied i sociálnej a politickej geografie). V súvislosti s daným zameraním – hlavne pomyselnej druhej časti publikácie – je nutné oceniť autorovu snahu zdôvodniť,

kde a prečo dochádzalo v BaH k etnickým čistkám a s tým spojené demografické výsledky vojny, nejedná sa iba o analýzu vojenských operácií či geopolitických plánov jednotlivých bojujúcich strán. Na úvodných stranách autor erudovane predstavuje pramennú základňu, ktorú systematicky triedi a hodnotí (štatistické materiály, neštatistický pramenný materiál, sekundárnu literatúru). Kapitola 1. *Socioekonomický vývoj Bosny a Hercegoviny v letech 1945–1991 a jeho vliv na populační chování místních konstitutivních národů* prináša pohľad na vývoj BaH v povojnovom období, kedy táto časť Juhoslávie musela prekonávať spoločne s Kosovom, Čiernou Horou a Macedónskom status najzaostalejšej súčasť federácie, čo sa odrazilo i na spoločenskom vývoji. Industrializáciu BaH do istej miery ovplyvnila i známa epizóda roztržky medzi ZSSR a Juhosláviou v roku 1948, pričom výsledkom bolo sťahovanie a novobudovanie strategických vojensko-priemyselných kapacít krajiny. Ako však autor udáva, šlo len o dočasný jav a pre BaH mal v podstate negatívne dôsledky. Z nášho pohľadu je zaujímavou súčasťou prvej kapitoly stať nazvaná *Národnostní politika socialistické Jugoslávie*, kde autor hodnotí vytvorenie 6 zväzových republík na základe „bratstva a jednoty“ ako jedno z najrozumnejších možných riešení, pričom i za cenu represívnych opatrení dochádzalo k utlmovaniu nacionalizmu. Autor analyzuje i príčiny krvavého rozpadu Juhoslávie a prízvukuje, že práve v prípade BaH snaha plošne etablovať socialistickú ideológiu „bratstva i jedinstva“ zlyhala, keďže hlavne na vidieku zostávali jednotlivé komunity etnicky

a nábožensky rozparcelované. Autor sa pokúša o analýzu zmiešaných manželstiev v kontexte etnického konfliktu, pričom uvádza že po 2. svetovej vojne rástol počet tzv. exogamných manželstiev, pozvoľne kulminoval v poslednom desaťročí pred rozpadom Juhoslávie a v mestskom prostredí neboli takéto zväzky žiadnou raritou. Na strane druhej však zostával počet v globálnom pohľade relatívne nízky a v oblastiach Kosova, ČH a Macedónska boli zmiešané sobáše marginálnou záležitosťou. Rovnako i v prípade BaH možno povedať, že v rurálnych oblastiach zostával počet takýchto manželstiev nízky a medzietnické bariéry prisilné. Nezanedbateľným faktorom bola i rola náboženstva a to spôsobovalo, že manželstvá boli skôr uzatvárané medzi srbskou a chorvátskou komunitou, pričom zväzky s moslimským elementom v BaH boli zriedkavejšie a vyskytovali sa prevažne u inteligencie a príslušníkov štátneho aparátu. V kontexte vývoja BaH bola jednou z kľúčových otázok tzv. „moslimská“ – silnejúca moslimská komunita nemala do r. 1971 ujasnené postavenie v porovnaní s dvoma konštitutívnymi národmi – Srbmi a Chorvátmi. Zintenzívnenie vnímania moslimskej otázky prišlo po roku 1966, kedy bol z vedenia odstránený A. Ranković. Práve konštituovanie Moslimov ako národa znamenalo zahrnutie národnostne nevyhranených osôb, Moslimovia v BaH početne prevýšili do tej doby populačne najsilnejších Srbov a moslimské elity získali potrebné sebavedomie. Kapitola č. 2. *Demografické chovanie jednotlivých národů Bosny a Hercegoviny v letech 1945–1991*, prináša všeobecný pohľad na vývoj jednotlivých komunit v rámci BaH, pričom sa autor snaží poukázať na príčiny vysokej natality moslimského elementu a naopak klesajúcej krivky u Srbov a Chorvátov. Z viacerých príčin autor považuje za jednu z hlavných vyššiu negramotnosť moslimského obyvateľstva (čiastočne redukovaná až na začiatku sedemdesiatych rokov). Bosenský Chorváci a Srbi do istej miery kopírovali demografické chovanie svojich národov v „materských“ republikách. V podkapitole *Územní pohyb konstitutívnych národů Bosny a Hercegoviny* sa autor venoval prevažne vnútornej a zahraničnej migrácii. Kapitola č. 3. *Etnické změny uspořádání obyvatelstva Bosny a Hercegoviny v letech 1971–1991: primární statistický rozbor na úrovni opštín* začína autorovými metodickými poznámkami, a to konkrétne zásadnou informáciou, že prevažná väčšina dátových analýz je uskutočniteľná len v časovom horizonte rokov 1971 až 1991, v ktorom sa takmer nemenila

administratívna štruktúra. Naviac v roku 1971 bola oficiálne zaradená kategória moslimského národa. Inšpiratívnou je podkapitola *Územní kontrasty Bosny a Hercegoviny*, pričom autor vidí zásadné priestorové rozdiely medzi západnou Hercegovinou, východnou Hercegovinou, Posávím a centrálnou Bosnou (r. 1971 až 1991). Autor správne uvádza, že vo vývoji priestorového rozdelenia BaH vzrastá v období industrializácie kontrast medzi prítlačivejšími centrami ako sú Mostar, Sarajevo, Zvornik, Zenica a oblasťami, ktoré sa nachádzali mimo dopravnej a hospodárskej osy. Kapitola prináša i menej záživné pasáže venujúce sa napr. meraniu demografickej interakcie, ktoré z pohľadu interdisciplinarity práce poukazujú na zásadné faktory, avšak pre čitateľa historického razenia pripomínajú matematiku, čo môže byť do istej miery demotivujúce. Autor všeobecne hodnotí rozdielnu populačnú dynamiku Moslimov a Srbov, pričom to bola práve prvá skupina, ktorá tvorila v BaH 40% zastúpenie v osemdesiatych rokoch a expandovala ďalej (moslimské elity si boli tohto faktu vedomé). Kontroverzne a jednostranne vyznieva autorovo tvrdenie: „*Srbští nacionalisté, kteří se v souvislosti s nezastavitelným rozpadem jugoslávské federace pokusili násilně realizovat svůj separatistický program, rozpoutali následně v BaH válku.*“ Autor v závere pasáže reaguje i na vzrast nacionalizmu v globálnom merítku, pričom jedným z faktorov bola rozsiahla hospodárska kríza i nie úplne funkčný systém prerozdelenia politickej a bezpečnostnej moci. Autor aplikoval na typológiu etnického usporiadania opštín BaH upravenú Bougarelovu typológiu (6 spoločenskostí). V závere kapitoly sa autor snažil zasadiť výsledky demografických premien do kontextu vymedzenia tradičných území jednotlivých národov BaH. V mestskom prostredí prevažoval moslimský element oproti silnejšiemu srbskému elementu v rurálnom prostredí. V úvode kapitoly č. 4. *Rozdílné interpretace údajů o národnostním složení Bosny a Hercegoviny: kartografie a statistika* sa autor snaží poukázať na nebezpečenstvo dezinterpretácie jednotlivých máp z makroregionálneho i regionálneho (okresného) – taký príklad predstavujú mapy etnického zloženia, kde sa jednotlivé opštiny

zvýrazňovali jednou farbou príslušného národa, ktorý v absolútnych číslach prevažoval. V niektorých mapách boli vo farbách prevažujúceho národa zobrazované i opštiny, v ktorých konkrétny národ ani 50% hranicu neprekonal. Autor uvádza i konkrétne príklady. Podkapitola *Interpretace údajů národnostního složení Bosny a Hercegoviny* prináša pohľad na diskusiu nad otázkou, ktorý z národov BaH má väčšie „historické“ právo na územie a akými prostriedkami sa ho snažili dokázať. Zaujímavým je fakt, že v roku 1981 Srbi využívali 51,4 % rozlohy pôdy v súkromnom vlastníctve – v rovnakom roku Moslimovia iba 27,3 % a Chorváti 17,7 %. Čo sa týka počtu sídel, Srbi prevažovali v celkovom počte 2439 sídel, Moslimovia v 2179 a Chorváti 1016. Hoci Srbi mali vo svojom osobnom vlastníctve takmer 2x viac pôdy než Moslimovia, ich neuspokojivý demografický vývoj znížil hustotu osídlenia v priestore, v ktorom zastávali väčšinu. V úvode kapitoly č. 5 *Etnické čistky jako prostředek k národnostní homogenizaci Bosny a Hercegoviny* hodnotí termín etnickej čistky a genocídy. Autor vychádza pri definícii etnickej čistky z termínu „čistenie priestoru“, ktorý uskutočňovali ustašovci počas II. svetovej vojny, tento termín sa po prvýkrát objavil v kontexte Juhoslávie v článku New York Times z roku 1992. Za relatívne komplexné pomenovanie etnickej čistky autor považuje definíciu z práce *Ethnic Cleansing* od Andrewa Bell-Fialkoffa (New York, NY: St. Martin's Press, 1996). Pozornosti autora neušla ani analýza rozdielov medzi etnickou čístkou a genocídou, pričom porovnávanie páchaných násilností ku genocíde podľa definície OSN z r. 1948 sa šírilo ihneď po vypuknutí prvých priamych zrážok na konci marca 1992 – bolo poukazované na fakt, že zo srbskej strany šlo o vopred pripravený plán. Za jediný prípad priebehu konfliktu, ktorý svojím rozsahom a brutálnym charakterom vybočuje z bežných definícií etnickej čistky, je srebrenická kauza podľa ICTY v roku 2005 označená ako genocída. V podkapitole *Problematika zkoumání etnických čistek v Bosně a Hercegovině* O. Žila poukazuje na problematiku výskumu vzhľadom na široké spolitizovanie a pripomína i fakt, že zločiny spáchané na moslimskom obyvateľstve boli omnoho rýchlejšie a systematickejšie preskúmané ako rozsah krutosti na srbskom, či chorvátskom obyvateľstve. Autor poukázal i na extrémne a nesprávne chápanie juhoslovanského konfliktu v západnom svete – napr. americký veľvyslanec v Chorvátsku P. Galbraith v rozhovore pre BBC konštatoval, že vyhnanie Sr-

bov z Krajiny nebolo etnickou čístkou a operácia Búrka predstavuje pozitívny krok k vyriešeniu juhoslovanskej krízy. V takomto prípade ide o znižovanie viny chorvátskeho establishmentu a taktiež legitimizáciu násilia páchaného na Srboch. K etnickej homogenizácii v priebehu vojny nepriamo prispeli aj medzinárodní vyjednávači, keďže jeden z dôvodov, ktorý viedol k eskalácii konfliktu medzi Bosniakmi a Chorvátmi bol tzv. Vance/Owen Peace Plan. Zaujímavou sondou do problému etnických čistiek na lokálnej úrovni prináša ďalšia podkapitola, kde sa autor venuje násilnostiam v regionálnom merítke, pričom poukazuje na rolu civilného obyvateľstva pri páchaní zločinov napriek tomu, že susedské vzťahy boli pred vojnu a často i počas nej korektné. Výsledný rozsah etnických čistiek autor odhaduje za pomoci práce Markotića, *Ratni učinci na promjene u broju stanovnika Bosne i Hercegovine i Hrvatske, 1991–1998*, (Zagreb: Društvena istraživanja br. 5–6, 1999), záznamov medzinárodných pozorovateľov i zastúpenia národov v roku 1991 – územie federácie opustilo 500 tisíc Srbov a z teritória Republiky srbskej skoro 460 tisíc Bosniakov a 130 tisíc Chorvátov. Záver kapitoly O. Žila venoval analýze strategických záujmov elit všetkých troch zúčastnených strán. Kapitola č. 6 *Zhodnocení demografických následků války* sleduje snáď jeden z najzložitejších problémov po vojne v Juhoslávii, a to počty obetí – v kontexte bývalej Juhoslávie priam až tragickú snahu bojovať s číslami. Autor v úvodnej stati upozorňuje čitateľa, že absencia povojnového sčítania ľudu dáva priestor iba pre rôzne odhady a teda i skreslené demografické dôsledky vojny (sčítanie sa uskutočnilo v roku 2013 a jeho výsledky boli publikované až v roku 2016). Autor porovnáva hodnotenie počtu obetí občianskej vojny s 2. svetovou vojnou, kedy vtedajší establishment tlačil na čo najvyšší a nadhodnotený počet obetí – 1,7 miliónov. Pravdou je, že určenie počtu obetí po uzatvorení Daytonskej zmluvy bolo problematickejšie a bolestnejšie z viacerých dôvodov. Kľúčovou časťou tejto kapitoly je podkapitola nazvaná *Žonglování s čísly: odhady počtu obětí konfliktu v Bosně a Hercegovině a jejich odlišná interpretace*, kde autor objasňuje, ako pristupovať k analýze počtu obetí konfliktu v Bosne, pričom v prvých povojnových odhadoch čísla oscilovali medzi 25–329 tisíc (resp. 200–250 tisíc). Postupne však došlo aj zo strany najväčších mediálnych agentúr k revízii na cca 100 tisíc obetí, čo činilo 2,4 % z počtu obyvateľov BaH v roku 1991. Podľa O. Žilu ani jedna štúdia, ktorá sa opiera

o dostupné štatistické materiály, nemôže byť relevantná a úplne presná, navyše sa výstupy výrazne líšia. Závažným nedostatkom všetkých výstupných odhadov je absencia dôslednejšej kritiky prameňov. Autor správne pomenúva zásadné fakty pri analýze počtu obetí a tými sú spolitizovanie, vlastné pohľady zo strany juhoslovanských autorov a politická objednávka pri mimo-juhoslovanských odhadoch. Autor rozanalyzoval a kategorizoval veľmi precízne odhady počtu obetí všetkých troch zúčastnených strán, pričom vychádza z mnohých zdrojov a jednotlivé odhady dopĺňa tabuľkami a grafmi pre lepšiu ilustráciu. Daný stav konfrontuje s počtom obetí podľa zahraničných odborníkov (s. 170–175). Kapitola č. 7 *Zhodnocení průběhu návratnosti utečenců* – podľa slov samotného autora kľúčová otázka výskumu v tejto kapitole je značne diskutabilná a týka sa zhodnotenia vlastného postoja medzinárodných správco BaH. Pristupovali západné veľmoci k mierotvornému procesu so značne naivnými predstavami, resp. nedocenili komplikovanosť situácie, ktorá vznikla po podpise kompromisného mieru alebo k zaisteniu proklamovaných sľubov zostávali ľahostajní? Pre pochopenie povojnového vývoja v BaH je nutné poznať kontext ukončenia vojny a to hlavne limity a ustanovenia Daytonskej mierovej zmluvy. Prílohy 3–11 sa netýkali ukončenia vojnového stavu, ale smerovali k politickému projektu budovania štátu, pričom obnova multikultúrnej spoločnosti mala prebehnúť prostredníctvom repatriačného procesu. Daytonská zmluva nesporne nie je veľmi šťastným riešením, keďže v jej ponímaní tvorí BaH krehký asymetrický federatívny model, ktorý je podporený 14 ústavami – nesúmernosť sa prejavuje v súbežnej existencii unitárnej republiky a federácie v rámci jedného štátu. V podkapitole *Vývoj repatriační strategie protektorátní správy Bosny a Hercegoviny* autor rozdelil proces na jednotlivé bližšie popísané fázy (1995–1997, 1997–1998, 1998–1999, 1999–2003 /vrchol repatriačného procesu/, 2004–súčasnosť). Kapitola č. 8 *Bosenští utečenci a jejich percepce „domova“* súvisí úzko s koncepciou domova – podľa UNHCR (1996) domov znamenal miesto, kde repatriant žil pred vojnou. V kontexte celej Juhoslávie a konkrétne BaH bola stavba domu celoživotný a mimoriadne dôležitý projekt, po r. 1945 vlastníctvo či zveľadenie domu nabralo nový význam. Kapitola č. 9 *Příčiny slabé návratnosti bosenskohercegovských utečenců* predstavuje predstupeň samotnej návratnosti utečencov. Čo sa týka objektívnych prekážok, autor pou-

kazuje na geopolitické, politické a bezpečnostné prekážky, reštitučné limity a ekonomicko-sociálne limity. Zaujímavý pre čitateľa je pohľad na slabú menšinovú návratnosť Srbov do federácie BaH, kde sa spájali politické vplyvy so zlou bezpečnostnou situáciou, pričom mali rovnaké problémy ako vracajúci sa Bosniaci. Jednou z vážnych prekážok bola i propaganda sarajevských médií o výlučnej vine srbského národa za konflikt, z čoho sa vlastne vyvinula i teória o nechote bosenských elít návrat Srbov podporiť. Zaujímavým faktorom návratu bola i nepokojná situácia v mieste návratu, keďže minoritné návraty boli sprevádzané násilnosťami a nepokojmi, komunálni politici šírili viac ako mierové signály strach a chaos. Samostatným elementom bol návrat mužov, ktorí boli v podstate považovaní za dezertérov a budú musieť vykonať vojenskú službu, pokiaľ sa jej útekom vyhli (dohoda z Daytonu počítala s urýchlenou amnestiou avšak v RS trvalo prijatie amnestie až do roku 1999). Po roku 2001 sa situácia pozvoľna zlepšovala, dôkazom čoho boli prví navrátilci do najproblematickejších regiónov (napr. Foča, Prijedor, Zvornik). Špecifikom, ktoré brzdilo návrat utečencov, bolo a v podstate zostáva dodnes mimové nebezpečenstvo, ktoré si od konca vojny vyžiadalo 1660 životov a celkový rozsah zamínovaného územia predstavuje 2,67 % krajiny. Nasledujúce pasáže autor venoval zložitému problému majetkových reštitúcií a povojnovej rekonštrukcii spojenej s postsocialistickou transformáciou. Podkapitola *kategorizace menšinového návratu* prináša pohľad medzinárodného spoločenstva na repatriáciu utečencov, pričom za úspešnú bola považovaná taká, ktorá by umožnila navrátilcom usadiť sa v pôvodnom bydlisku, obnoviť svoje predchádzajúce aktivity a začleniť sa do spoločnosti tak, aby neuvažovali nad opätovným odchodom. Autor definuje ako úplný návrat situáciu, kedy by sa repatriant skutočne vrátil do svojho pôvodného domova a obnovil si tam trvalú adresu. Táto definícia je však príliš všeobecná a preto je nutné uvažovať ešte o dvoch kategóriách – sociálne inkluzívny návrat (vzorový, úspešné začlenenie repatrianta do väčšiny spoločnosti) a sociálne exkluzívny (čiastočná interakcia s väčšinovou populáciou). Neúplný návrat – výnimočná forma sociálnej exklúzie predstavovala repatriácia osôb, ktoré sa do miesta pôvodu síce vrátili, ale odmietli obnoviť trvalé bydlisko (bezpečnostné dôvody, ktoré sa postupne zmenili na ekonomické). Zostávali pevne spojení s prostredím, kde prečkali vojnu, vykonávali všetky so-

cioekonomické aktivity „cezhranične“, v druhej entite platili dane, zdravotné a sociálne poistenie, riešili všetku administratívu (napr. Foča a Ustikolina, Osmaci a Kalesija). Ďalšou kategóriou bol neúspešný návrat, čo vlastne hovorí samo za seba: z hľadiska kategorizácie možno rozlíšiť 5 odlišných príkladov (v škále od žiadneho pokusu o návrat, cez dočasný návrat, definitívny opätovný odchod, po sezónny návrat až nedobrovoľný návrat). V kontexte repatriácií je nutné zdôrazniť, že cieľom medzinárodného spoločenstva bola do značnej miery utopická obnova multietnického charakteru BaH stojaca na znovuvybudovaní dôvery vo vzájomné medzietnické súžitie, pričom dôjde k posunu od rozdielnej minulosti smerom ku zdieľanej budúcnosti. Kapitola č. 10 *Terénny šetrení: vybrané prípadové studie* prináša podrobný autorov prínos k otázke etnického zloženia BaH na základe výskumu, ktorý bol realizovaný v rokoch 2010–2013. Čo sa týka výberu lokalít, autor ich vyberal tak, aby slúžili ako exemplárne typologické príklady návratnosti utečencov všetkých troch konštitutívnych národov do oboch entitných teritoriálnych jednotiek (3 kritériá). V podkapitole *Komplikace znesnadňující terénny výzkum* – chýba okrem napr. opštín Donji Vakuf, Kalesija, Trnovo evidencia resp. aspoň približný počet menšinových repatriantov, neexistuje metodika, ako majú zamestnanci úradov postupovať pri správe evidencie, povojnová zmena administratívneho usporiadania krajiny predstavovala taktiež zásadný problém. V časti *Vybrané prípadové studie (ne)úspěšnosti repatričního procesu* si priblížime príklad srbskej návratnosti do opštiny Drvar (vybraných štúdií, ktoré autor prezentoval, je samozrejme viac). V roku 1991 tu žilo 17126 osôb pričom viac ako 97% tvorili Srbi. Počas konfliktu sa tu neodohrali ťažké boje, až v závere počas moslimsko-chorvátskej ofenzívy museli svoje domovy Srbi opustiť – po skončení ofenzívy žilo v opštine Drvar iba 79 srbských dôchodcov z ťažko prístupných obcí. Domy neboli chorvátskou armádou zničené, keďže boli slúbené Chorvátom z iných regiónov BaH. V prvých dvoch povojnových rokoch bol návrat srbských utečencov nemožný, dokonca i obhliadka vlastných domovov bola zložitá vzhľadom na prítomnosť zložiek HVO (*Hrvatsko vijeće obrane*). Po komunálnych voľbách v roku 1997 sa situácia zmenila, keďže Srbi hlasovali absenčnou formou v Drvare a získali tak 19 z 30 kresiel v úrade opštiny. Príčin úspešného menšinového návratu bolo viac – Srbi opustili

svoje domovy v poslednej vlne a tak žili v extrémne nevyhovujúcich podmienkach avšak do značnej miery konsolidovaní neďaleko Banja Luky (krátky čas). Ich domovy zostali nezničené a časť i neobývaná. Samotný priebeh návratu bol do značnej miery komplikovaný, čo vyvrcholilo v roku 1998 demonštráciami chorvátskeho obyvateľstva, ktoré vyeskalovali aj do fyzických útokov za asistencie HVO. Postupne sa situácia upokojila a chorvátske obyvateľstvo do značnej miery frustrované postupne Drvar opúšťalo. V tomto momente je nutné oceniť autorovu snahu a precíznosť, s ktorou k výskumu pristupoval (zobieral i údaje z miestnej základnej a strednej školy!). Štúdia však v závere dokázala, že hoci došlo k úspešnej repatriácii Srbov a obnove ich úlohy v miestnej správe a polícii, ekonomicky zostali marginalizovaní a teda výsledky etnických čistiek zostali viac menej zachované, bohužiaľ. Záverečná jedenásta kapitola *Prostorové dopady nucených migračních pohybů a současné národnostní složení země* uzatvára zložitú problematiku, pričom najzaujímavejšou časťou je práve súčasné národnostné zloženie krajiny (od str. 344). V rámci federácie BaH môžu mať Bosniaci zastúpenie 75–80 %, Chorváti 20–21 % a cca. 3–4 % môžu tvoriť Srbi. V Republike srbskej tvoria Srbi cca 89 %, Bosniaci približne 9 % a Chorváti 1–2 %. Na celoštátnej úrovni Bosniaci dosahujú 52 %, Srbi 35 % a Chorváti 13 %.

Práca je opatrená podrobným poznámkovým aparátom, prílohami (zoznam obrázkov, máp, tabuliek, skratiek, pojmov), záverom, anglickým resumé, zoznamom prameňov a literatúry, miestnym, menným i vecným registrom. Publikácia, „*JEDNA SI JEDINA MOJA DOMOVINA?*“ *Etno-demografické proměny Bosny a Hercegoviny v letech 1945–2013* je mimoriadne dôležitým dielom nielen v českom či slovenskom, ale dovoľím si povedať i v stredoeurópskom priestore a preto ju možno jednoznačne odporúčať každému záujemcovi o dejiny bývalej Juhoslávie resp. Bosny a Hercegoviny. Na strane druhej je potrebné naznačiť, že monografia O. Žílu je vedeckou prácou so všetkým, čo k tomu akýmkoľvek spôsobom náleží, a preto sa od čitateľa vyžaduje kvalitná znalosť problematiky. Už samotná téma napovedá, že nejde o prácu pre široké spektrum odbornej či laickej verejnosti. Svoje nezastupiteľné miesto nájde u každého balkanistu a taktiež môže poslúžiť ako kvalitná pomôcka pri vysokoškolských seminároch, ktoré sú zasvätené problematike bývalej Juhoslávie v 20. storočí. ■